

Jerzy Kehl

Materiały stosowane w konserwacji, Moskwa, 13-19 października 1986 r.

Ochrona Zabytków 40/3, 216-218

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

metody i techniki przekształcają się i rozwijają w miarę postępu nauki, stąd konieczne jest aktualizowanie informacji. Ponadto ważnym czynnikiem propagandowym jest prezentacja problemów ewidencji zabytków w różnych krajach i różnych środowiskach zawodowych. Możliwość tę daje towarzysząca zazwyczaj roboczym spotkaniom Komisji część „otwarta”, na którą gospodarza spotkania zapraszają przedstawiciele służb konserwatorskich i dokumentacyjnych swego kraju. Jest to okazja do pożytecznej dla obu stron wymiany doświadczeń i informacji.

Ustalony program zadań na pierwsze 5-lecie dotyczył w zasadzie metod i technik ewidencji zabytków nieruchomości i obejmował dwa zasadnicze kierunki działania: opracowanie słownika terminologicznego, niezbędnego w pracach Komisji oraz przygotowanie zautomatyzowanego systemu informacji dla potrzeb współpracy międzynarodowej. Nie były to zadania łatwe ze względu na różnice występujące w organizacji, systemach i metodach ewidencji zabytków w poszczególnych krajach członkowskich. Szczególne trudności wystąpiły przy opracowywaniu terminologii, bowiem bariery językowe, różnice pojęć i norm prawnych wydawały się chwilami nie do pokonania. Jednak w miarę upływu lat, kolejnych spotkań i konsolidowania się zespołu specjalistów, którzy – z małymi wyjątkami – biorą udział w pracach Komisji od początku (ze strony polskiej: Marian Kornecki – przewodniczący, Barbara Lenard i Michał Gradowski), a nade wszystko dzięki dobrej woli i chęci współpracy, udało się w znacznej mierze zrealizować plany.

Dla celów roboczych Komisji powstał *Słownik pojęć i terminów* obejmujący 98 haseł; opracowano formularz karty wstępnej zabytku nieruchomego i zautomatyzowany system wyszukiwawczy INFORMBANK, którego wstępny pokaz – na materiałach opracowanych m.in. przez zespół polski – odbył się w Bratysławie w 1985 r. Oprócz tematów głównych opracowywano szereg podtematów, zgłaszanych przez komisje narodowe, w tym również podtemat zgłoszony przez Mariana Korneckiego „Bibliografia ewidencji zabytków”.

Po inauguracyjnym spotkaniu w Rożnawie w 1980 r. spotkania Komisji odbywały się kolejno: II – w Radziejowicach (PRL) w 1981 r.²; III – w Morawanach (CSRS) w 1982 r.; IV – w Tallinie (ZSRR) w 1983 r.; V – w Sofii – Rylskim Monasterze (BRL) w 1984 r.; VI – w Bratysławie – Nitrze – Malancie (CSRS) w 1985 r. Ponadto odbyły się dwa spotkania robocze u koordynatora tematu: sekcji terminologicznej (Dolna Krupa 1983) i sekcji AIS (Pezinok 1984).

Na VI spotkaniu w 1985 r. podsumowano wyniki pięcioletniej działalności Komisji, ustalono formę publikacji, którą wyda koordynator, a która stanowić będzie dorobek wspólny komisji narodowych. Ustalono też program zadań na lata 1986–1990, który rozszerza działalność komisji na metody i technikę ewidencji zabytków ruchomych. Obecne VII spotkanie Komisji (w którym ze strony polskiej udział wzięli: Barbara Lenard, Andrzej Łotysz i Witold Topolski) rozpoczęła się wizytą w Krajskim Ustawie Pamiątkowej Starostlivosti w Bańskiej Bystrzycy. Dyrektor Ustavu, dr St. Dubravec oraz zespół pracowników zaprezentowali problematykę ochrony zabytków swego regionu, metody działania instytutu (Ustav ma uprawnienia instytutu) i różne typy ewidencji i dokumentacji. Wywiązała się ożywiona dyskusja i wymiana informacji. Następnie uczestnicy spotkania zwiedzili Hrad, będący przykładem miejskich, średniowiecznych zespołów zamkowych Słowacji i mający status „pamiątkowej rezerwacji”. Właściwe obrady Komisji rozpoczęły się w dniu następnym w skansenie Muzeum Wsi Orawskiej w Zubercu, położonym w płn.-wsch. części Orawy.

W ciągu trzydniowych obrad delegacje krajów uczestniczących w spotkaniu złożyły sprawozdania ze swej rocznej działalności, przedstawiły materiały opracowane zgodnie z ustaleniami protokołu z poprzedniego spotkania, a także zreferowały stan zaawansowania prac nad wdrożeniem AIS w swoich krajach. Delegacja polska, odpowiedzialna za podtemat „Bibliografia ewidencji zabytków” przedłożyła zaktualizowaną metodykę opracowania bibliografii (opr. Marian Kornecki i Barbara Lenard) i jako przy-

kład – *Polską bibliografię ewidencji zabytków*, opracowaną przez Mariana Korneckiego. Materiały te wręczono wszystkim delegacjom.

Z zadowoleniem przyjęta została propozycja zorganizowania VIII spotkania w 1987 r. w Polsce, do złożenia której delegacja polska została upoważniona przez Sekretariat Generalny Grupy Roboczej. Miejscem spotkania w roku 1988 będzie NRD.

Delegacja NRD odpowiedzialna za podtemat „Fotogrametria” zaproponowała przewiezienie przygotowanej wystawy „100 lat fotogrametrii” do poszczególnych krajów członkowskich, w pierwszym rzędzie do Polski jako gospodarza przyszłego spotkania. Podobnie pozostałe delegacje przedstawiły stan zaawansowania prac w podtematach, którymi kierują.

Koordynator przedstawił do dyskusji i dalszego opracowania następujące materiały:

- 1) wstępny projekt systemowej analizy ewidencji zabytków według ICOMOSU (M. Sykes, *Manual on Systems of Inventorying Immovable Cultural Property*);
- 2) makietę publikacji zbiorczej podsumowującej prace Komisji nr 2 *Metody i technika ewidencji zabytków w latach 1980–1985*.

Ponadto koordynator wręczył delegacjom komplety mikrofilmów, stanowiących archiwum dokumentów wypracowanych w pierwszym pięcioletniu działalności Komisji.

Uczestnicy spotkania jednomyślnie podkreślili rzeczowy i konstruktywny charakter dyskusji, wysoki poziom przedstawionych materiałów i opracowań, stanowiących podsumowanie dotychczasowej działalności i otwierających nowy, obiecujący etap prac.

Do programu spotkania włączono też zwiedzanie Muzeum Wsi Orawskiej, na którego terenie toczyły się obrady.

Barbara Lenard

² B. Lenard, *II Międzynarodowe Spotkanie Komisji Problemowej do tematu nr 2 „Metody i technika ewidencji zabytków” – Grupy Roboczej Krajów Socjalistycznych ds. Konserwacji Zabytków Historii, Kultury i Muzeów w Radziejowicach*. „Ochrona Zabytków” 1982 nr 3–4 s. 247.

MATERIAŁY STOSOWANE W KONSERWACJI, MOSKWA, 13–19 PAŹDZIERNIKA 1986 R.

W dniach 13–19 października 1986 r. odbyła się w Moskwie narada Krajowego Komitetu Komisji Problemowej IV i VI Grupy Roboczej Krajów Socjalistycznych ds. Konserwacji Zabytków Historii, Kultury i Muzealiów. Tematem narady były: *Problemy wykorzystania materiałów stosowanych w restauracji zabytków, ich właściwości i technologia stosowania*. Narady Krajowego Komitetu ZSRR odbywają się każdego roku. W 1986 r. po raz pierwszy zaproszono przedstawicieli pozostałych krajów członkowskich. W obradach uczestniczyły 104 osoby; ze strony polskiej prof. dr hab. Zdzisław Czerny, dr Ryszard Jurkiewicz, dr Je-

rzy Kehl, mgr Bolesław Szulc. Obrady otworzył sekretarz naukowy Wszczęziwskiego Naukowo-Badawczego Instytutu Konserwacji – dr A. W. Triezwów.

Uczestnicy narady wysłuchali 49 referatów radzieckich i zagranicznych specjalistów. Referaty te obejmowały następujące zagadnienia:

- własności i technologiczne charakterystyki materiałów;
- badanie materiałów w procesie eksploatacji zabytków;
- metodyka stosowania materiałów na przykładzie zabytków różnych regionów.

Trudno przedstawić nawet w dużym

skrócie wszystkie referaty. Dlatego też ograniczyć się do przytoczenia też najważniejszych z nich.

1. I. W. Nazarowa, A. W. Iwanowa (Wszczęziwskiego Naukowo-Badawczy Instytut Konserwacji – Moskwa) – referat pt. *Problemy wykorzystania materiałów syntetycznych w konserwacji*. Autorki omówiły ogólne zasady stosowania współczesnych materiałów konserwatorskich, jak różnego rodzaju polimerów, kopolimerów i związków krzemorganicznych. Podkreśliły, że nie ma materiału uniwersalnego, a technologia stosowania powinna być bardzo prosta, modyfikowana zależnie od obiektu. Metoda stosowana nie-

właściwie może prowadzić do znacznych szkód. Należy zawsze pamiętać, że w materiale w określonym czasie zachodzą często różne zmiany mogące prowadzić do wielu reakcji chemicznych pomiędzy materiałem konserwatorskim a materiałem obiektu. Zastosowanie każdego nowego materiału musi być poprzedzone testowaniem na modelach obiektów.

2. J. Kehl (Muzeum Narodowe w Warszawie) – referat pt. *Materiały konserwatorskie i ich zastosowanie*. Autor poruszył sprawę konieczności wprowadzenia do konserwacji nowych środków i technologii. Ponieważ konserwatorska baza badawcza jest bardzo mała, możliwa jest tylko adaptacja środków przeznaczonych przez wytwórcę do innego celu. Można tu wymienić wiele związków chemicznych, jak np. cellosolwy i ich nowe generacje do usuwania przemalowań czy zanieczyszczeń, stosowanych w krajach kapitalistycznych na dużą skalę w przemyśle farb i lakierów, plastyfikatorów do usuwania zaplamień z tkanin, środków do wzmacniania zdegradowanego włókna, ale pozwalających na zachowanie jego barwy, faktury i elastyczności.

Związane z zanieczyszczeniem atmosfery przyspieszone niszczenie obiektów wymaga nie tylko nowych środków, lecz i technologii. Co ma bowiem robić konserwator, mający kilkadziesiąt tysięcy wólających o natychmiastowy ratunek książek, podczas gdy rocznie może poddać konserwacji tylko kilka tomów.

3. H. Sommer (NRD) – referat pt. *Naukowe badania procesu konserwatorskiego*.

Konserwacja staje się dziedziną interdyscyplinarną, angażującą specjalistów w zakresie informatyki, analizy statystycznej i wielu innych dyscyplin wiedzy.

4. E. P. Mielnikowa, M. K. Nikitin (Ermitaż, Muzeum Rosyjskie – Leningrad) – referat pt. *Kryteria wyboru polimerów do restauracji obiektów zabytkowych*.

Autorzy zwrócili uwagę na możliwość modyfikacji polimerów stosowanych w restauracji i ich składu, np. zmiany plastyfikatora. Należy pamiętać, że polimery ulegają degradacji przebiegającej w różny sposób, połączonej z depolimeryzacją i wydzieleniem produktów reakcji, które mogą reagować z tworzywem konserwowanego obiektu. Polimery należy dobierać w taki sposób, aby jak najdłużej przetrwały z eksponatem. Pod uwagę należy brać następujące własności polimerów: 1) połysek, 2) przezroczystość, 3) światłotrwałość, 4) rozpuszczalność i związaną z tym odwracalność. Należy dobierać najmniej toksyczne rozpuszczalniki, 5) czy ma grupy mogące reagować z materiałem obiektu lub czy grupy takie powstają podczas degradacji polimeru. Stąd płynnie ostrożność w stosowaniu, 6) wpływ temperatury na polimer i obiekt. Jeżeli zmiany są podobne, materiał można przyjąć, 7) polimer powinien być dostępny w szerokim zakresie stopni polimeryzacji, co umożliwia stosowanie go w różnych

stężeniach roztworów, 8) polimery powinny mieć stałe własności i skład, szczególnie jeżeli chodzi o inicjatory polimeryzacji, plastyfikatory itp., 9) trwałość biologiczna, 10) własności mechaniczne, 11) dla polimerów bezpostaciowych temperatura szklenia, 12) własności specjalne np. materiałów krzemoorganicznych.

5. B. Hering (NRD) – referat pt. *Zastosowanie klejów topliwych w konserwacji*.

Autor omówił charakterystykę klejów naturalnych i syntetycznych, podkreślając, że nie wszystkie problemy konserwatorskie można za ich pomocą rozwiązać. Szczególnie nie zawsze zachowana jest podstawowa dla konserwatora własność – odwracalność. W ramach poszukiwań nowych materiałów opracowano w NRD recepturę nowego kleju klejącego na gorąco, który nazwano „Salie 83”. Klej ten jest według autorów odpowiednikiem „Bevy”. Stosuje się go w rozpuszczalniku (benzen lub ksylen), za pomocą szpachli (60% roztwór) lub natrysku (85% roztwór). Nadaje się do dublowania próżniowego. Może być wykorzystywany do papieru, tkanin, drewna, metali. Po starzeniu nie stwierdzono ujemnego działania na wymienione materiały.

6. R. Jurkiewicz (OBiK PP PKZ – Warszawa) – referat pt. *Osuszanie ścian*.

Autor poruszył problematykę osuszania ścian. Przedstawił wszystkie dotychczas stosowane metody, ich stronę negatywną i zalety. Autor podjął zakrojone na dużą skalę badania zmierzające do wytypowania najbardziej skutecznej metody i środków osuszania ścian.

7. I. A. Sielichowa (Sojuzrestawracja – Moskwa) – referat pt. *Metodologiczne aspekty systematyzacji technologii prac konserwatorskich*.

Autorka przedstawiła zakres czynności zmierzających do opracowania pełnego programu konserwatorskiego, których wynikiem jest tzw. karta informacyjna obiektu. Zawiera ona dane dotyczące wykorzystania obiektu i opis działalności umożliwiających to wykorzystanie. Częścią składową karty jest instrukcja technologiczna, w której wyszczególniona jest metodyka pracy i stosowane materiały. Instrukcja ta jest bardzo szczegółowa, co umożliwia dokładne wykonanie prac.

8. O. A. Łukinski (Sojuzrestawracja – Moskwa) – referat pt. *Polimery poliizocjanowe do hydroizolacji zabytków*.

Autor poszukiwał środków do impregnacji mokrych materiałów bez konieczności ich osuszenia. Materiał musiał być trwały, bezbarwny, dawać gładką powierzchnię i dać się pigmentować. Nie mógł po impregnacji migrować do powierzchni i zatykać porów. Okazało się, że warunki te spełniają polimery poliizocjanianowe. Dają się też one mieszać z cementem, co umożliwia impregnację tworzywa stosowanego do uzupełniania ubytków.

9. M. K. Nikitin (Muzeum Rosyjskie – Leningrad) – referat pt. *Zwiaz-*

ki krzemoorganiczne – perspektywy materiałów konserwatorskich. W Związku Radzieckim rozwinięto na szeroką skalę produkcję materiałów krzemoorganicznych. Konserwatorzy z Muzeum Rosyjskiego w Leningradzie szukają dla nich zastosowań w konserwacji. Porównywano je z innymi związkami chemicznymi. Ciekłe związki krzemoorganiczne są doskonałymi rozpuszczalnikami dla polimerów akrylowych. Polimery są przydatne do zabezpieczania metali przed korozją. Przeprowadzono próby mieszania ich z woskiem lub żywicami – damarą i matykiem do ewentualnego dublowania tkanin. Uzyskane wyniki są zachęcające, lecz nie można poprzestać na dotychczas przeprowadzonych próbach. Trzeba podjąć ich jeszcze wiele.

Związkom krzemoorganicznym i zastosowaniu ich w konserwacji były poświęcone trzy następne referaty. Niestety, autorzy operują symbolami handlowymi i nie zawsze można rozszyfrować, o jakie związki chodzi.

10. N. D. Rumiancewa, W. S. Osipczik, W. N. Nowiczenkova (Moskwa) – referat pt. *Materiały do wzmacniania i konserwacji zabytków kamiennych na bazie czteretoksylosilanu*.

Przeprowadzono badania testowe związane z zastosowaniem tego związku. Jako materiał do badań służyła cegła. Z własności preparatu wzmacniającego podkreślano jego dużą odporność na działanie ultrafioletu.

11. E. L. Malaczewska, I. W. Nazarowa, L. I. Jaszkińska (Moskwa) – referat pt. *Zastosowanie oligomerów krzemoorganicznych do hydrofobizacji płócien obrazów*.

Zagadnienie to jest zupełnie nowe. Autorzy wychodzą z założenia, że odspojenia gruntów w malarstwie są wynikiem zmian klimatycznych, próbują hydrofobizować płótno podobrazia. Do tego celu stosują oligosiloksany w alkoholu etylowym. Płótno po zabiegu staje się hydrostatyczne i wodoodporne. Związek nakładany od strony odwrocia nie przenika na stronę licową. Dzięki reakcji związków z grupami –OH celulozy uzyskuje się zwiększenie trwałości włókna o 11%.

12. T. S. Fiedosiejewa, I. W. Iwanowa, L. I. Jaszkińska (Moskwa) – referat pt. *Kompozycja na bazie oligomeru krzemoorganicznego SKTN do wzmacniania olejnego malarstwa ściennego*.

Autorki wymieniły zalety preparatu, który jest ciekły, bezbarwny, odporny na niskie temperatury i inne zmiany klimatyczne. Można go stosować w kompozycjach, np. z woskiem. Szybkość polimeryzacji reguluje się rozcieńczeniem. Podano przykłady stosowania preparatu do przyklejania odspojień w malarstwie w jednej z cerkwi.

13. Z. Czerski (Politechnika Warszawska) – referat pt. *Zabezpieczenia przeciwwilgotnościowe dyspersjami asfaltowo-gumowymi*.

Powszechnie stosowane tradycyjne metody zabezpieczania przeciwwilgotnościowego w postaci smół i asfaltów wymagają suchego podłoża. Od stopnia zawilgocenia zależy jakość wyko-

nywanych prac. W Polsce od niedawna stosowany jest nowy materiał izolacyjny w postaci wodnej dyspersji asfaltowo-gumowej, występujący w handlu pod nazwami: Bitgum, Gumbit, Torgum. Materiał ten ma wiele zalet. Nie zawiera lotnych i palnych rozpuszczalników, a przede wszystkim można go nanosić na podłoża o dowolnej wilgotności.

14. Ł. Łosos (Czechosłowacja) – referat pt. *Materiały do konserwacji malarstwa*.

Autor omówił metody i środki do konserwacji malarstwa, głównie dublowania. Stosowanie ich uzależnione jest od techniki malarskiej. Autor odrzuca karuk i inne kleje pochodzenia białkowego, które w niekorzystnych warunkach mogą stać się pożywką dla pleśni. Stosuje wosk z żywicami, Beve 371 oraz żywice akrylowe.

Wobec dużego zainteresowania uczestników narady omawianą tematyką poparto propozycję strony radzieckiej, aby rozpatrzyć możliwość systematycz-

nego przeprowadzania podobnych spotkań w innych krajach uczestniczących w pracach Grupy Roboczej. Uczestnicy narady zalecili też opublikowanie w **Warszawie** najważniejszych i najbardziej aktualnych referatów.

Odpowiedzialnością za zgrupowanie, przygotowanie i przekazanie informacji obarczono organizatora spotkania – Związek Radziecki.

Jerzy Kehl

KONSERWACJA DREWNA I BUDOWNICTWA DREWNIANEGO, WIEPERSDORF, 24–29 LISTOPADA 1986 R.

Organizatorem międzynarodowej narady Komisji VIII ds. Konserwacji Drewna i Budownictwa Drewnianego w ramach prac Grupy Roboczej, która odbyła się w dniach 24–29 listopada 1986 r., była Niemiecka Republika Demokratyczna. Specjaliści z Bułgarskiej Republiki Ludowej (koordynatorzy tematu), Węgierskiej Republiki Ludowej, Polski, Związku Radzieckiego i Czechosłowacji oraz gospodarze narady spotkali się w Wiepersdorfie. Uczestnicy wysłuchali 13 referatów i komunikatów dotyczących prac badawczych prowadzonych w laboratoriach krajów należących do organizacji. Jedną z ciekawszych prac podjętych przez Komisję było opracowanie specjalistycznego słownika terminologicznego, który przygotowała strona bułgarska. Materiał ten zostanie przedłożony uczestnikom kolejnej narady.

Przedmiotem dyskusji w czasie obrad były takie zagadnienia jak: badania i konserwacja zabytkowych elementów drewnianych usytuowanych pod gołym niebem i w rezerwach architektury, badania i ulepszanie wyposażenia do konserwacji drewna, profilaktyki i ochrony przed czynnikami klimatycznymi, do stabilizacji oraz barwienia i zabiegów antystatycznych.

Strona polska przedstawiła przegląd aktualnych zagadnień związanych z badaniami prowadzonymi w Polsce w zakresie drewna zabytkowego, wydobyciem i konserwacją drewna archeologicznego i problemami uzupełniania ubytków w drewnianych obiektach w skansenach.

Ze strony polskiej w naradzie wzięli udział mgr Irena Górka – Oddział Warszawa PP PKZ, dr Andrzej Chrzanowski – Oddział Badań i Konserwa-

cji PP PKZ oraz prof. dr hab. Jerzy Ważny – Akademia Rolnicza SGGW.

W czasie wycieczki, jaką zorganizowali gospodarze narady, jej uczestnicy mogli zapoznać się z najciekawszymi obiektami drewnianej architektury zabytkowej na terenie Jüteborga i okolic. Wzięli też udział w pokazie impregnacji konstrukcji drewnianych o układzie pionowym wykonanej za pomocą środków pieniących. Gościom zagranicznym została również zaprezentowana wystawa osiągnięć Instytutu Ochrony Zabytków w Berlinie w zakresie konserwacji zabytkowego budownictwa drewnianego.

Magdalena Gumkowska

SEMINARIUM „ARCHITEKTURA I ARCHEOLOGIA”

Zarząd Przedsiębiorstwa Państwowego Pracownie Konserwacji Zabytków zorganizował w Zwardoniu w dniach 27–31 stycznia 1986 r. seminarium pt. *Architektura i archeologia*. Jego celem było stworzenie możliwości wymiany poglądów i doświadczeń wiążących się z problematyką badań archeologicznych obiektów architektury.

Program seminarium podzielono na 5 grup tematycznych. W grupie pierwszej *Archeologia w poznaniu architektury* zaprezentowano trzy referaty – archeologa, architekta i historyka sztuki (doc. dr hab. Tadeusz Poklewski – *Możliwości poznawcze archeologii w badaniach architektury. Ocena archeologa*, dr hab. arch. Maria Brykowska – *Badania zabytków architektury*, dr Lech Krzyżanowski – *Możliwości poznawcze archeologii w badaniach architektury. Ocena historyka sztuki*), a w grupie drugiej *Źródła i materiał archeologiczny* – dwa referaty (prof. hab. dr Andrzej Wyrobisz – *Źródła pisane w badaniach nad za-*

bytkami architektury, mgr Tadeusz Nawroński – *Uwagi na temat przydatności materiału archeologicznego w badaniach zabytków architektury. Problemy badań zespołów architektonicznych to kolejna grupa tematów. W wygłoszonych referatach (mgr Eligiusz Dworaczyński – *Archeologia zespołu architektonicznego na przykładzie urządzeń obronnych Małopolskich*, mgr Włodzimierz Peld – *Metoda badań ratowniczych zespołów architektury na przykładzie miast Mazowsza*) wykazano rangę problemu i konieczność kompleksowych badań archeologicznych miast i zamków. Uzupełnieniem tych referatów była obszerna wypowiedź w dyskusji mgr Bogusława Krasnowolskiego na temat przydatności badań archeologicznych przy wykonywaniu studiów historyczno-urbanistycznych. *My i sąsiedzi* to grupa referatów poświęconych tematyce międzynarodowej (mgr Błażej Muzolf *Kilka uwag o badaniach archeologicznych i współpracy z innymi dyscyplinami na marginesie prac w Rydze, ko-**

ściół Św. Jerzego, mgr Andrzej Gołębniak – *Badania archeologiczne miast Skandynawii – doświadczenia norweskie*, mgr arch. Marek Barański – *Syryjska architektura antyczna. Problem badań*). Z dużym zainteresowaniem uczestników seminarium spotkały się referaty prezentujące *Nowe kierunki i możliwości badań archeologicznych* (dr Przemysław Urbańczyk – *Archeologiczna dokumentacja terenowa – rysunek, fotografia, czy komputer?*, mgr inż. Jan Gala, Halina Ginter, Wiesław Nawrocki – *Zastosowanie teledetekcji w procesie badawczym zespołów zabytkowych*, mgr Zdzisław Skrok – *Źródło archeologiczne i rekonstrukcja przeszłości*). Organizatorzy seminarium – mając nadzieję, że prezentowane materiały szybko się nie zdezaktualizują – podjęli decyzję o opublikowaniu w „Roczniku PKZ” wygłoszonych referatów oraz wypowiedzi w dyskusji.

Marek Barański